

Schrijven om het verdriet te stillen

Loe de Jong

*Hij schreef het titanenwerk over WO II en tallozen zagen zijn serie **De Bezetting**. Maar wie was de 'echte' Loe? In een voortreffelijk boek leren we de fanatieke, rusteloze en afstandelijke historicus grondig kennen.*

Door MICHEL KRIELAARS

Dr. L. de Jong sorteert op 6 mei 1950 zijn documentatiemateriaal op het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie in Amsterdam Spaarnestad
Photo/HH

Misschien zag essayist Karel van het Reve het nog het scherpst, toen hij schreef dat Loe de Jongs *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog* zowel imponeerde als irriteerde. Hij ergerde zich 'aan de grondigheid en gewichtigheid waarmee De Jong te werk gaat, de deftigheid en uitvoerigheid waarmee hij ons precies vertelt hoe het allemaal was en ook wat wij ervan denken moeten, als we hem tenminste volgen willen, want hij wil ons geenszins verbieden met hem van mening te verschillen'. Het zijn typerende woorden, die De Jongs biograaf Boudewijn Smits terecht aanhaalt in zijn als proefschrift opgezette biografie *Loe de Jong 1914-2005. Historicus met een missie*.

Je kunt veel kritiek op De Jong hebben. Op zijn zwart-witdenken als het over goed en fout gaat bijvoorbeeld. Velen hebben zich bovendien mateloos geërgerd aan zijn moralistische toon in het 16.600 bladzijden dikke *Koninkrijk*. In dat titanenwerk liet De Jong zijn politieke en morele opvattingen ruimschoots gelden als dat volgens hem in het landsbelang was. Daarom spaarde hij defensietijgers als secretaris-generaal Luns van de NAVO en prins Bernhard en kielhaalde hij de linkse CDA-fractie-leider Aantjes, toen hun oorlogsverleden boven kwam drijven. Zijn bijnaam 'Oranje Loe' dankte hij aan zijn onvoorwaardelijke trouw aan het koningshuis, voor wie hij blind hand- en spandiensten verrichtte. De waarheid had er soms onder te lijden.

Smits heeft de definitieve biografie van De Jong geschreven, waarin hij alle voors en tegens herleidt op diens getraumatiseerde persoonlijkheid. Hij roept daarbij een tijdperk tot leven van het vooroorlogse, geassimileerde Joodse proletariaat in Amsterdam dat zijn kinderen laat doorleren en door de nazi's vrijwel geheel wordt uitgeroeid, tot en met de moderne verzorgingsstaat van begin 21ste eeuw, waarin de oorlog niet meer als de belangrijkste morele maatstaf geldt.

De Jongs persoonlijke leven is deels bekend uit zijn onvoltooide autobiografie uit de jaren negentig, die gekleurd is door de psychoanalyse die hij kort daarvoor had ondergaan. Maar De Jong gaat daarin veel essentiële dingen uit de weg, zoals de ware reden voor zijn buitenechtelijke verhouding in 1950, die Smits nu heeft achterhaald. Zijn vrouw dreigde toen met echtscheiding als hij niet in psychoanalyse ging en over zijn gevoelens ging praten. De Jongs eerste reactie was vluchtgedrag.

Smits laat de 'echte' Loe zien zonder afbreuk te doen aan zijn verdiensten als medeoprichter van het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie (Riod), historicus van een inmiddels gedateerd standaardwerk, en regeringsrapporteur in heikele kwesties zoals de Weinreb-affaire en het oorlogsverleden van prins Claus. Uitvoerig behandelt hij De Jongs werkwijze, die wetenschappelijk vrij onprofessioneel was, en fileert hij diens onderzoek naar Aantjes en de omstreken François van 't Sant, een vertrouweling van koningin Wilhelmina. Over de laatste liet De Jong zich van alles wijsmaken en schakelde hij zijn kritisch vernuft uit, omdat hij Wilhelmina wilde behagen, die hij sinds zijn ballingschap in Londen verafgoedde.

De Jong is volgens de ooggetuigen die Smits opvoert autoriteitsgevoelig, bescheiden en ijdellijk, zelfverzekerd en onzeker, rusteloos en gedisciplineerd, afstandelijk in het persoonlijke contact, humorloos, en mateloos ambitieus.

Veel van die ambitie heeft te maken met de jaloezie op zijn tweelingsbroer Sally, een briljant medicus, die de oorlog niet zal overleven. Sally is op het gymnasium zijn grote concurrent. De humorloze streber Loe moet hard werken voor hoge cijfers, de intelligentere grappige Sally neemt genoegen met lagere scores, maar hoeft zich er nauwelijks voor in te spannen. Na zijn afstuderen als historicus wordt Loe, de overtuigde marxist, redacteur bij weekblad *De Groene Amsterdammer*. Daar klimt hij op tot buitenlandcommentator, die er eind jaren dertig regelmatig naast zit in zijn voorspellingen over een oorlogsdreiging. Aan die baan dankt hij dat hij er in de meidagen van 1940 als enige van zijn familie in slaagt naar Londen te ontkomen, omdat hij al bluffend een aan hem gerichte brief van de Britse politicus Harold Macmillan kan overleggen. Zijn familie komt grotendeels om in de concentratiekampen.

Smits laat overtuigend zien hoe die gebeurtenis en het daarmee gepaard gaande schuldgevoel de drijfveer vormt voor zijn grote werkkraft en fanatieke bevlogenheid om het Riod op te zetten. De Jong toont zich een gewiekst bestuurder, die de voortdurende pogingen van de overheid om zijn instituut op te heffen weet af te weren. De KVP-politicus Jo Cals, tussen 1952 en 1963 minister van Onderwijs en in die positie medeverantwoordelijk voor het Riod, werd in die strijd zijn belangrijkste bondgenoot.

In zijn voortreffelijke boek, dat hoogstens ontsierd wordt door de melding dat Thomas Mann een Joodse schrijver was, belicht Smits uitvoerig de interne onenigheid op het Riod tussen het bestuur en de eigenwijze directeur/oprichter. Ook laat hij uitvoerig zien hoe handig De Jong de opdracht binnensleepte om de bezettingsgeschiedenis in zijn eentje te mogen schrijven, waarbij het oorspronkelijke plan om dit door een groep historici te laten doen werd afgeschoten. Gezegd moet worden dat het *Koninkrijk* er in het laatste geval waarschijnlijk nooit was gekomen. Dat alleenheerser De Jong tegelijkertijd een briljant marketeer van zijn instituut en zijn boeken was en ook een vernieuwend tv-journalist zou blijken te zijn, wist toen nog niemand.

De reden voor De Jongs blinde fanatisme begrijp je als Smits vaststelt dat hij pas toen het werk was voltooid kon toegeven dat de tijd niet al zijn wonden had geheeld. Het *Koninkrijk* bleek aldus een postuum eerbetoon aan zijn familie, geschreven vanuit een diep schuldgevoel. Zonder dat trauma was het waarschijnlijk nooit geschreven.

Boudewijn Smits: Loe de Jong 1914-2005. *Historicus met een missie*. Boom, 960 blz. € 39,90

4

Een voortreffelijk geschreven proefschrift van de Groningse historicus Boudewijn Smits (1960) laat alle aspecten van leven en werk van oorlogshistoricus dr. L. de Jong zien.